

Ştefan Svayq

ŞAHMAT

Tərcüməçi:

Ç.Qurbanlı

QANUN NƏŞRİYYATI

Stefan Zweig

SCHACHNOVELLE

Avropa mədəniyyətinə vida edərkən həyata da vida etməyi seçən Svayq, dünya ədəbiyyatına “Şahmat” kimi bir miras bəxş elədi. Psixoloji janrda qələmə alınan, qəhrəmanın ruhi pozuntularının əks olunması ilə qısa, amma hər baxımdan insanda dərin hisslər oyadan bir əsər təsiri bağışlayan “Şahmat” eyni zamanda da fərqli dünyaların qapısını üzümüzə açır.

Gecəyarısı Nyu-Yorkdan Buenos-Ayresə yola düşən böyük sərnişin okean gəmisində son saatın adi çaxnaşması, get-gəli hökm sürürdü. Qurudakı qonaqlar basabasda dostlarını yola salır, papaqlarını yanpörtü qoymuş buyruqçular qışqıra-qışqıra müxtəlif adlar çəkib ümumi otaqlarda vurnuxurdular, çamadanlar, güllər daşınıb gətirilirdi, uşaqlar böyük həvəslə qaça-qaça pillələri enib-qalxırdılar, orkestr də aramla çalmağındaydı.

Bu qaynaşmadan azca aralı, gedişli-gəlişli göyərtdə dayanıb tanışlarımdan biri ilə söhbət edirdim, elə bu vaxt yanımda fotoaparataın işığı iki-üç dəfə yənib gözlərimizi qamaşdırdı: görünür, sərnişinlərdən kimsə yola düşməzdən qabaq müsahibə verir və onun şəklini çəkirdilər. Dostum o tərəfə baxıb gülümsədi.

– Nadir tapıntılardan biri sizin gəmidə gedir – Çentoviç.

Üz-gözümü qırışdırıb, bu sözlərdən heç nə anlamadığımı gördükdə əlavə etdi: – Mirko Çentoviç – şahmat üzrə dünya çempionu. Şərqdən qərbə bütün Amerikada turnir oyunları ilə ad çıxarıb, indi də yeni qələbələr ardınca Argentinaya gedir.

Bu cavan dünya çempionunu, hətta onun sürətli karyerası ilə bağlı bəzi xırdalıqları, doğrudan da, xatırladım; mənə nisbətən daha diqqətli qəzet oxucusu olan dostum bu məlumatı bir sıra lətifələrlə tamamladı. Çentoviç, təqribən, bir il qabaq bir göz qırpmında özünü şahmat sənətinin Alyoxin, Kapablanka, Tartakover, Lasker, Boqolyubov kimi adlı-sanlı ustaları yanaşı qoymuşdu. Yeddiyaşlı vunderkind Reçevskinin 1922-ci ildə Nyu-Yorkda keçirilən şahmat turnirindəki çıxışından bu yana tamam naməlum bir adamın belə adlı-sanlı aləmə gəlişi bu cür ümumi maraq doğurmamışdı. Çünki Çentoviçin intellektual səviyyəsi belə gözqamaşdırıcı karyeranı əvvəlcədən söyləməyə heç cür əsas vermirdi. Tezliklə aləmə bəlli olmuşdu ki, bu şahmat ustası ömrü boyu istədiyi dildə bircə cümləni də səhvsiz yazı bilmirmiş, ondan zəhləsi gedən peşədaşlarından birinin açıq lağa qoyduğu kimi, «onun savadsızlığı bütün sahələrdə eyni universallığa malik» idi. Atası çox kasıb güney

slavyanlarından biriydi və Dunayda gəmiçilik edirdi, taxıl daşıyan buxar gəmisi gecənin birində onun xır-daca barjını altına alıb xıncımlayandan sonra gözdən-könüldən iraq bir kəndin keşişinin on iki yaşlı oğla-na rəhmi gəlmiş və onu öz himayəsinə götürmüşdü, canlara dəyən həmin keşiş bütün gücünü sərf edib bu tənbel, küt uşağın kənd məktəbində öyrəniş çatdırma bilmədiklərini evdə ona başa salmağa çalışmışdı.

Lakin bütün cidd-cəhdlər nəticəsiz qalırdı. Mirko yüz dəfə izah olunan yazı işarələrinə gözüni bərəldib yad bir şeyə baxan kimi baxırdı; ən adi tədris materialı da onun ləng işləyən kəlləsinə girmək istəmirdi. Hesab dərsi gələndə bu on dörd yaşlı uşaq barmaq-larını işə salırdı, qəzet, kitab oxumaq isə onun üçün bir cəhənnəm əzabı idi. Bununla belə, Mirkoya nə höcət demək olardı, nə də ki tərs. Ona tapşırılan işi can-başla yerinə yetirərdi: su daşıyır, odun doğrayar, çöl işlərinə kömək edər, mətbəxi yığışdırardı, adamı cinləndirən ləngliklə işləsə də, başını aşağı salıb, tələb olunan hər şeyi yerinə yetirərdi. Bu əziz keşişi ən çox təbdən çıxaran şey həmin tərsəkəllə gədənin ümumi biganəliyi idi. Xüsusi tapşırıq olmadan heç nə eləməzdi, heç vaxt sual verməzdi, başqa oğlanlarla oynamazdı, yuxarıdan aydın göstəriş olmasa, heç

özünə məşğuliyyət də aramazdı; ev işlərini yerinə yetirən kimi gözlərini döyüb otaqda oturur, matdım-matdım, boş-boşuna yan-yörəsinə baxıncı idi, elə bil, öyrəşdəki qoyun idi, ətrafında baş verənlərə qəti maraq göstərməzdi. Keşis axşamlar uzun kəndli çubuğunu sümürə-sümürə jandarm vaxtmistri ilə özünün növbəti üç şahmat partiyasını oynayanda bu sarışın oğlan onların yanında çömbəlib ağır kirpiklərini yuxarı qaldırır, mürgülü gözləri ilə biganə-biganə daimi taxtaya tamaşa edirdi.

Qış axşamlarının birində, hər iki qərib üz-üzə oturub gündəlik partiyalarına aludə olanda, kənd yolundan gələn kirşənin zıncırov səsləri sürətlə yaxınlaşmaqdaydı. Qardan papağının rəngi görünməyən kəndli özünü tələsik içəri təpib bildirdi ki, arvadı ölüm ayağındadır, qoy keşis bacardıqca tələssin, yoxsa qadının son nəfəsinə yetişə bilməz. Keşis tərəddüd etmədən onunla çıxdı. Hələ pivəsini içib qurtarmış jandarm vaxtmistri gethagetdə özünə bir çubuq da yandırdı; ağır, uzunboğaz çəkmələrini geyinməyə hazırlaşır ki, birdən Mirkonun baxışlarının şahmat taxtasına sancıldığını gördü.

– Hə, davam etdirmək istəyirsən? – kinayəli dilləndi. Tam əmin idi ki, bu mürgülü oğlanın taxtanın

üstündəki bircə daşın da gedişindən xəbəri yoxdur. Oğlan ürkək-ürkək baxındı, sonra başı ilə razılığını bildirib keşişin yerinə əyləşdi. On dörd gedişdən sonra vaxtmistr tar-mar oldu, etiraf etdi ki, onu nəzərdən qaçırdığı, diqqətsiz bir gediş uduzdu. İkinci oyun da eyni nəticə ilə qurtardı.

– Valaam eşşəyi! – geriyə qayıtmış keşiş heyətlə qışqırdı, Bibliyadan o qədər də xəbəri olmayan jandarm vaxtmistrinə izah etməyə başladı ki, iki min il qabaq belə bir möcüzə baş verib: lal bir canlı qəflətən dil açıb alim olub.

Gecədən keçməyinə baxmayaraq, keşiş özünü saxlaya bilmədi, kəmsavad köməkçisi ilə yarışa qoşuldu. Mirko onu da asanlıqla uddu. Dönmədən, ağır-ağır, inamla oynayır, yaygın sifətini, bircə dəfə də olsun, taxtadan qaldırmırdı. Yenilməz bir inamla oynayır; sonrakı günlər nə jandarm vaxtmistri, nə də ki keşiş bircə oyunu belə uda bilmədilər. Öz yetirməsinin adı kütlüyünə hamıdan çox bələd olan keşişi ciddi bir maraq götürmüşdü ki, bu birtərəfli qəribə istedad çətin sınağa duruş gətirə bilərmə? Mirkonu adam içinə çıxarmaq üçün onun pırpız, küləş kimi sapsarı saçlarını kənd dəlləyinə düzəltdirəndən sonra keşiş oğlanı kirşəyə mindirib qonşuluqdakı balaca şəhərə

yollandı; buradakı baş meydanda bir qəhvəxana vardı, azartlı şahmatçılar da orada bir küncə çəkilib oynayırdılar. Özü onlarla heç cür bacara bilmirdi. Əynində qoyun dərisindən köhnə kürk, ayaqlarında uzunboğaz çəkmə olan on beş yaşlı sarısaç, alyanaq oğlanı keşiş sürüyə-sürüyə qəhvəxanaya salanda, oğlan da ürkək baxışlarını yerə dikib yalqız-yalqız küncə qısılanda yayxanıb oturmuş adamların sifətində, azca da olsa, heyrət işartısı görünmədi, xeyli keçəndən sonra isə onu yanlarına çağırdılar. Mirko birinci oyunu uduzdu, çünki indiyə qədər öz keşişinin oyununda Siciliya açılışını (debütünü) görməmişdi. İkinci oyunu ən yaxşı şahmatçıyla heç-heçə qurtardı, üçüncüdən, dördüncüdən sonra hamını sıradan çıxardı.

Güney slavyanlarının xırdaca əyalət şəhərlərinin birində heç də hər gün səs-küyə səbəb olan hadisələr baş vermir, ona görə də kəndçi çempionun birinci çıxışı buraya toplaşan ad-san sahibləri üçün o saatca sensasiyaya çevrildi. Yekdilliklə qərara alındı ki, bu möcüzəli oğlan sabaha kimi mütləq şəhərdə qalsın, şahmat klubunun digər üzvlərini də bir yerə yığsınlar, ilk növbədə də, şahmat dəlisi qocaman qraf Zimçiçi öz sarayında razı salsınlar. Tamam yeni bir vüqarla öz yetirməsinə baxan, lakin bu tapıntıdan irəli gələn